

Т. Р. Грищенко

ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МОЙСЕЯ ВОЛЬФА (1880 – 1933 рр.)

Представлено результати історіографічного аналізу життя, діяльності та наукового доробку вченого-агронома, державного діяча, організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи М. Вольфа.

Ключові слова: М. Вольф, державний діяч, агрономія, економіка, статистика, сільськогосподарська дослідна справа, сільське господарство.

Постать Мойсея Михайловича Вольфа (1880 – 1933) – видатного державного діяча, ученого в царині агрономії, організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та його творчий доробок довгі роки залишалися маловідомими. Проведений аналіз нечисленних наукових і науково-популярних праць, присвячених життю та діяльності вченого дав змогу виділити три основні історіографічні періоди: дорядянський (1909 – 1917); радянський (1917 – 1934) і сучасний (1993 – 2011).

Уперше ім'я вченого згадується у «Листах із Катеринославської губернії», приурочених до губернської наради агрономів (листопад 1909 р.). Заслухано було низку доповідей і прийнято до уваги думку М. Вольфа щодо організації короткострокових курсів із кооперації на південноросійській виставці 1910 р. За його доповіддю також було постановлено скликати, разом із агрономічним, і південноросійський з'їзд представників кооперативних установ [1, 1740-1742]. У доповіді Є. Юровського на засіданні Київського агрономічного товариства 16 лютого 1911 р. зазначено, що, під час розробки матеріалів з методики обліку врожаїв, вийшов друком перший випуск «Трудов сети коллективных опытов в Екатеринославской губернии» Б. Рожественського і М. Вольфа. Є. Юровський відмітив детально розроблену техніку обліку врожаїв хлібів за середніми зразками, але й зауважив відсутність даних щодо перевірки цього методу шляхом обмолоту всього врожаю з досліджуваної площі, а з іншого боку – складність таких очікувань, у зв'язку з умовами постановки колективних дослідів [2, 2]. Крім того, у «Трудах» згадано агронома Московського СГІ М. Вольфа, який проводив аналіз ґрунтів та завідував постановкою дослідів на легючих ділянках у Слов'яносербському повіті [3, VII].

Перелік осіб, які брали участь у нараді 14–15 жовтня 1911 р., при Харківській губернській земській управі щодо питань організації Харківської обласної сільськогосподарської дослідної станції (ХОСДС), також містить прізвище М. Вольфа – помічника завідуючого цієї установи, який входив до складу Комісії зі складання проектів кошторисів та виступив на зібранні з доповіддю про принципи участі місцевих установ в організації і керівництві обласними дослідними сільськогосподарськими станціями [4]. Подібні питання вченим піднято на розгляд і на обласній нараді щодо заснування обласної дослідної станції для Південно-Західного краю, що відбулася в Києві 10 – 13.11.1911 р. [5] та черговій сесії Харківської губернської земської управи [6, 71]. За підписом М. Вольфа вийшла резолюція № 1528 від 8.11.1911 р. про утворення ХОСДС [4, 78]. Про М. Вольфа як помічника директора ХОСДС згадано у першому випуску «Трудов совещания по сельскохозяйственному опытному делу 10 – 17 февраля 1913 г.» [7], у виданні праць Народи з обговорення результатів досліджень ґрунтів Харківської губернії від 23 – 25.03.1914 р. [8], у довіднику «Местный агрономический персонал, состоящий на правительственной и общественной службе» станом на 1.01.1914 р.

[9] й у «Трудах северного Сумского и центрального Харьковского районных совещаний» [10, 33].

У 13-му випуску «Трудов Харьковського общества сельского хозяйства и сельскохозяйственной промышленности» за 1915 р. зазначено про співпрацю вченого з Товариством, а також про його участь у роботі Ревізійної комісії. Подано інформацію, що М. Вольфа призначено до армії [11]. На 26 загальних зборах та нарадах Полтавського товариства сільського господарства під № 13 відзначено працю М. Вольфа: «Разбор труда М. М. Тулайкова о применении математического метода к исследованию результатов наблюдений» [12, 5], в якій вчений відстоював думку, що у методиці масових дослідів основну увагу зосереджено не на питаннях точного обліку окремих ділянок (на чому зауважував М. Тулайков), а у гарантії точності середнього висновку. Спеціального значення набували поглиблений аналіз сільськогосподарських явищ, встановлення закономірних зв'язків між окремими чинниками, що впливали на врожай. Особливу вагу має, розроблений ученим, метод застосування математичної теорії ймовірності в опрацюванні результатів польових досліджень («сніп Вольфа»).

У радянський час ім'я вченого все частіше з'являлося у наукових колах. Так, у звіті діяльності Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості (ХТСГІСП) за 5.07.1918 р., розміщеному в «Южно-русской сельскохозяйственной газете», М. Вольф виступив із доповіддю щодо соціально-політичного значення нового земельного закону, його можливий вплив на виробничу еволюцію та ін. [13, 17-19]. Наступну згадку про науковця знаходимо у вип. 1 журналу «Сельско-хозяйственное опытное дело» (1922), де зазначено, що М. Вольф, в. о. голови Всеукраїнського бюро з дослідної справи був членом Колегії НКЗС УСРР. Відмічено п'ять ґрунтовних доповідей вченого. Окрім цього, фахівцями галузевих досліджень відзначено шість фундаментальних наукових праць М. Вольфа, опублікованих відділом рільництва ХОСДС протягом 1915 – 1920 рр. Також зазначено, що вчений входив до складу Планової (адміністративно-фінансово-господарчої) комісії під керівництвом Д. Домрачова [14]. А вже на агрономічному зібранні в Києві 14 – 18.12.1925 р. він виступив зі вступним словом як її голова [15].

1922 р. у «Віснику сільськогосподарської науки» вміщена рецензія С. Москвічова на статтю М. Вольфа «Как изменить толочное трехполье» [16], в якій автор позитивно відзначив методи проведення польових досліджень і працю вченого з цих питань. М. Вольф входив до складу Всеукраїнського бюро з дослідної справи (Харківське обласне управління з дослідної справи), про що вказано у довідниковому аркуші з сільськогосподарських дослідних установ України станом на вересень 1922 р. [17]. На сторінках «Вісника сільськогосподарської освіти» (1925) подано відомості про Першу Всеукраїнську конференцію з сільськогосподарської освіти (9 – 15.06.1924 р.), яка надала багатий матеріал щодо стану подальшого розвитку фахових галузевих знань в УСРР й СРСР і цілком забезпечила якнайширше розуміння завдань та організаційних форм сільськогосподарської освіти в радянському суспільстві [18].

Протягом 1924 – 1925 рр. М. Вольф займався розробкою проекту сільськогосподарського податку. На шпальтах видань жваво обговорювалися питання доцільності розподілення функцій кооперативного банку із Державним сільськогосподарським й умовами контролю НКЗС УСРР. П. Любченко погоджувався з М. Вольфом щодо відокремлення функцій і створення двох окремих установ для цих цілей [19]. А. Полоцький наполягав на існуванні єдиного централізованого коопера-

тивного банку, що задовольняв би потреби і сільського господарства, і кооперації [20]. У виданні «Украинский Экономист» (1925) зауважено участь М. Вольфа як члена Президії Держплану УСРР у засіданнях із питань реформи єдиного сільськогосподарського податку [21; 22]. Про діяльність М. Вольфа як члена Ради правління Всеукраїнського сільськогосподарського банку у 1924 – 1925 рр. зазначено в «Огляді діяльності Укрсельбанку за перший операційний рік» [23] та «Відчиті за другий операційний 1924/1925 р.» [24]. До питань сільськогосподарського кредиту у 1928 р. повертається А. Лушицький, який зазначив, що наукову зацікавленість становить доповідь М. Вольфа на Нараді Наркомземів щодо п'ятирічного плану розвитку сільського господарства, а також резолюція зібрання з цього приводу [25, 60].

У щорічнику «Матеріали сільсько-господарської бібліографії України за 1925 р.» подано назви десяти робіт М. Вольфа щодо питань розвитку вітчизняної галузевої дослідної справи в Україні [26]. У підручнику для вищих сільськогосподарських шкіл О. Філіповського «Сільсько-Господарська дослідна справа» (1926) зазначено, що найбільш цікавою автор вважає наукову працю М. Вольфа щодо методів колективних дослідів [27, 9]. У 5 томі «Вісника сільськогосподарської науки та досвідної справи» (1928) висвітлено деякі аспекти діяльності вченого як співробітника аграрної кафедри Українського інституту марксизму, який займався питаннями методології статистичного дослідження селянського господарства [28].

З передмовою відомого вченого Г. Кржижановського вийшла праця М. Вольфа «Пути реконструкции сельского хозяйства в пятилетии» (1929), де відмічено, що голова Сільськогосподарської секції Держплану СРСР (Вольф) у своїй особі поєднав значний досвід планових робіт із багаторічною працею практика-агронома [29]. У другому томі «Пятилетнего плана народно-хозяйственного строительства СССР» (1929) зазначено, що літературне оформлення р. 3 «Сільське господарство» і р. 8 «Сировина» упорядковано безпосередньо за участі й під керівництвом М. Вольфа [30, 6].

Сучасний період історіографії пов'язаний із проголошенням незалежності України. Відомості про вченого мають фрагментарний і однобічний характер в контексті його науково-організаційної та державотворчої діяльності. Так, у додатку до видання Д. Жоравського «Терор» відмічено ім'я М. Вольфа – сільськогосподарського економіста та керівника Сільськогосподарської секції Комісії Держплану [31]. У листах (1931 – 1932) до відомих вчених академік М. Вавілов відрекомендував М. Вольфа як одного з кращих знавців сільського господарства, голову Сільськогосподарської секції Державної планової комісії СРСР, віце-президента ВАСТНІЛ у 1930-х рр., а раніше працівника Харківської дослідної станції, вважаючи його керівником або скоріше ідеологом сільськогосподарської політики в країні [32]. Крім того, М. Вольф проходив ключовою особою у кримінальній справі проти М. Вавілова [33].

За матеріалами видання «Трагедия советской деревни» (2000) зазначено, що вчений входив до складу Комісії із розробки питань щодо темпів колективізації у різних районах СРСР і заходів допомоги з боку держави; підкомісії з упорядкування кадрів та з питань типів господарств у районах суцільної колективізації [34]. На сторінках книги О. Солженіцина «Двести лет вместе» його згадано як відомого знавця селянської справи, члена Колегії Наркомзему в контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи [35]. В «Краткой еврейской энциклопедии» (1976 – 2005) наведено відомості про те, що на 2-му з'їзді РСДРП (1903), згідно із протоколами

наради, був присутній із дорадчим голосом М. Вольф [36]. У статті історика Б. Москальова «Голодомор» зазначено про справу «Конара-Вольфа-Коварського», розстріляних у березні 1933 р. [37].

Окремий історіографічний блок складають серії видань за результатами дослідницьких розвідок, які проводяться єдиним на пострадянському просторі Центром історії аграрної науки ДНЦГБ НААН. Слід зауважити, що уперше до наукового обігу в Україні ім'я М. Вольфа повернув член-кореспондент НААН В. Вергунов [38, 273-298]. Деякі аспекти діяльності М. Вольфа у Сільськогосподарському вченому комітеті України (1924 – 1925) проаналізовано у відповідному однойменному виданні [39]. У брошурі «Академік К. К. Гедройц і Україна: невідомі сторінки творчої біографії (1929 – 1930 рр.)» (2009) відмічено, що М. Вольф, разом з директором Носівської дослідної станції С. Кулжинським, відвідали США, Німеччину і Угорщину для вивчення стану сільського господарства і роботи сільськогосподарських дослідних установ за кордоном. За наслідками поїздки була запропонована нова організаційна структура галузевої дослідної справи за крайовим принципом під загальною координацією профільного наркомату (міністерства) [40, 27]. У збірнику документів і матеріалів «Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927 – 1930 рр.)» зазначено вченого серед членів цієї ради у відділі економіки [41, 53].

Дослідниками Центру історії аграрної науки ДНЦГБ НААН упорядковано бібліографію наукових праць М. Вольфа, що стало складовою національної галузевої бібліографії [42]. Уперше в українській історіографії комплексно досліджено життя, діяльність, наукову спадщину визнаного державного діяча, вченого, організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи М. Вольфа [43]. Проаналізувати науковий внесок вченого в економіку, організацію народного господарства, аграрну науку, сільське господарство, дослідну справу, статистику вдалося за допомогою узагальнення і введення до наукового обігу маловідомих фактів з біографії науковця через залучення понад 260 документів з архівних установ України і Росії.

1. Шевченко Е. Письма из Екатеринославской губернии. Губернское совещание агрономов // Хуторянин. – 1909. – № 51.
2. Труды сети коллективных опытов с минеральными удобрениями в Екатеринославской губернии. – Вып. 1. – Ч. 1: Программа, методы организации и техника опытов / Сост. Б. Рожественский, М. Вольф. – Х., 1910.
3. Юровский Е. К методике учета урожая хлебов по средним образцам // Хозяйство. – 1911. – № 20; К методике учета урожая хлебов по средним образцам / Сост. Е. Юровский. – К., 1911.
4. Доклады Харьковской Губернской Земской Управы. Губернскому земскому собранию очередной сессии 1911 года по Экономическому отделу. Прил. №№ 3, 4, 7, 8. – Х., 1911.
5. Л. Г-дь. Областное совещание по вопросу об учреждении областной опытной станции для Юго-Западного края // Хозяйство. – 1911. – № 45.
6. Доклады Харьковской Губернской Земской Управы. Губернскому земскому собранию очередной сессии 1911 года по Экономическому отделу. – Х., 1911.
7. Вольф М.М. О порядке составления отчетов о деятельности опытных учреждений: доклад // Труды совещания по сельскохозяйственному опытному делу (10 – 17 февраля 1913 г. при Главном Управлении Землеустройства и Земледелия). – СПб., 1914. – Вып. 1.
8. Труды совещания по обсуждению результатов почвенного исследования Харьковской губернии (23 – 25 марта 1914 г. при Харьковской губернской земской управе, экономическом отделе). – Х., 1914.

9. Местный агрономический персонал, состоящий на пративельственной и общественной службе (на 1 января 1914 г.) / Под ред. В. Штейна. – Х., 1914.
10. Труды северного Сумского и центрального Харьковско-го районных советов 15 апреля и 9 мая 1914 г. по вопросам о коллективных опытах с минеральными удобрениями в Харьковской губернии. – Х., 1914.
11. Труды Харьковского общества сельского хозяйства. – 1915. – Вып. 13.
12. Отчет о деятельности Полтавского общества сельского хозяйства за 1914 год. – Полтава, 1916.
13. Из деятельности Харьковского общества сельского хозяйства. Общее собрание членов Общества 5 июля 1918 г. // Южно-русская с.-х. газета. – Х., 1918. – № 28 – 29.
14. Из деятельности Всеукраинского Бюро по опытному делу и Опытного Отдела Наркомзема УССР (24 – 26 октября 1922 г.) // С.-х. опыт. дело. – 1922. – № 1.
15. Вольф М.М. [Головні завдання праці по сільському господарству на Правобережжі]: вступне слово Голови Планкому НКЗС // Праця Міжокругової Агрономічної наради, що відбулася в м. Києві 14 – 18 грудня 1925 року. – Х., 1926.
16. Москвичов С. Рец. на кн.: Вольф М. Как изменить толочное трехполье. – 2-е изд. – Х., 1922. – 23 с. // Вісн. с.-г. науки. – К., 1922. – Т. 1. – Вып. 2.
17. Домрачов Д. Справочный листок по сельскохозяйственным опытным учреждениям Украины: (по данным на сентябрь 1922 года) // С.-х. опыт. дело. – 1922. – № 1.
18. Вісник сільськогосподарської освіти. – 1925. – Ч. 1.
19. Любченко П. О неполном огосударствлении сельскохозяйственной кооперации или о том как тов. Вольф не боится мужика (К дискуссии о селско-хозяйственном кредите) // Укр. экономист. – Х., 1925. – № 10.
20. Полоцкий А. Казуисты из Наркомзема (К статье тов. Вольфа «О селско-хозяйственном кредите и кооперации») // Укр. экономист. – Х., 1925. – № 13.
21. В президиуме Госплана. Тяжесть налогового обложения села. Заседание Президиума Госплана Украины // Укр. экономист. – Х., 1925. – № 34.
22. Информация: Госплан. Реформа единого сельскохозяйственного налога // Укр. экономист. – Х., 1925. – № 37.
23. Огляд діяльності Укрсельбанку за перший операційний рік (27/XI 1923 – I/X 1924). – Х., 1924.
24. Відчит за другий оперативний 1924/1925 р. – Х., 1925.
25. Лушицкий А. Система сельскохозяйственного кредита и пути ее рационализации. – М., 1928.
26. Матеріали сільсько-господарської бібліографії України. 1925 рік / Упор. К. Дубняк. – Т. 1. – Вып. 1. – Х., 1927.
27. Филиповський О. Сільсько-Господарська досвідна справа: Підруч. – К., 1926.
28. Аграрна кафедра Українського інституту марксизму // Вісн. с.-г. науки та досвід. справи. – 1928. – Т. 5. – № 2.
29. Кржижановский Г.М. Предисловие // Вольф М. Пути реконструкции сельского хозяйства в пятилетие. – 2-е изд. – М., 1929.
30. Пятилетний план народно-хозяйственного строительства СССР. – 2-е изд. – Т. 2. – Ч. 1: Строительная и производственная программа плана. – М., 1929.
31. Жоравский Д. Террор // Вопросы философии. – 1993. – № 7.
32. Вавилов Н.И. Научное наследие в письмах (междунар. переписка). – Т. 2: 1927 – 1930. – М., 1997.
33. Суд палача. Николай Вавилов в застенках НКВД. Биографический очерк. Документы / Сост.: Я. Рокитянский и др. – М., 1999.
34. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание: 1927 – 1939: Док. и мат.: в 5 т. – Т. 2: Ноябрь 1929 – декабрь 1930 / Под ред. В. Данилова и др. – М., 2000.
35. Солженицын А.И. Двести лет вместе. – М., 2001 – 2002.
36. Краткая еврейская энциклопедия. – Т. 4. – Кол. 562 – 563 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.eleven.co.il.
37. Москалев Б. Голодомор // Еженедельник 2000. – 2008. – № 14 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news2000.org.ua/f/53804>.

38. Вергунов В.А. М. М. Вольф (1880 – 1933) – державний діяч, учений і один з організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні // Селекція і насінництво: Міжвід. темат. наук. зб. – Х., 2007. – Вип. 94.
39. Сільськогосподарський науковий комітет України (1918 – 1927 рр.): Зб. док. і мат. / Укл. В. Вергунов та ін. – К., 2006.
40. Вергунов В., Піщенко О. Академік К. К. Гедройц і Україна: невідомі сторінки творчої біографії (1929 – 1930 рр.). – К., 2009.
41. Науково-консультаційна рада Народного комісаріату земельних справ УСРР (1927 – 1930 рр.): Зб. док. і мат. / Укл. В. Вергунов та ін. – К., 2010.
42. Вольф Мойсей Михайлович (1880 – 1933): Біобібліогр. покажч. наук. праць за 1910 – 1930 рр. / Укл. В. Вергунов, Т. Грищенко. – К., 2011.
43. Грищенко Т.Р. Вольф М. М. (1880 – 1933) – державний діяч, учений і один із організаторів сільськогосподарської дослідної справи в Україні: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2011.

Hryshchenko T.R. The historiography of study of the Moses Wolf's life and work (the 1880th– 1933th). The results of the historiographical analysis of the life, activity and scientific works of the scientist-agronomist, the distinguished statesman, the organizer of the national agricultural research affairs – M. Wolf are observed. The major historiographic periods are determined.
Key words: M.M. Wolf, statesman, agronomy, economics, statistics, agricultural research deed, agriculture, economy.

Ю. Д. Марцінішин

СЕРГІЙ ПОДОЛИНСЬКИЙ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті розглядаються методологічні особливості радянської історіографії вивчення життя та наукового доробку С. Подолинського.

Ключові слова: радянська історіографія, енергетична концепція, громадська позиція, марксизм.

Сьогодні, в умовах наростаючих глобальних проблем, енергетична концепція С. Подолинського, яка з'явилася ще 1880 р., виглядає не лише актуальною, але багато в чому пророкою. Ідеї Сергія Андрійовича щодо енергетики життя спочатку не здобули прийняття через незрозумілість науковій громадськості. Між першими історіографічними працями, які висвітлюють окреслену проблематику, та сучасними дослідженнями лежить не лише столітній відрізок часу, але й радикальна зміна наукової картини світу, що відбулася внаслідок стрімкого розвитку знання та фундаментальних відкриттів ХХ ст. Відтак, метою статті є розгляд радянської історіографії стосовно життєвого та творчого шляху С. Подолинського, що по суті визначила «долю» українського мислителя в науковому просторі.

Перший період вивчення життя та наукової спадщини С. Подолинського – до 1950-х рр., вирізняється своєрідним «відкриттям» вченого, адже роботи цього періоду представляють собою своєрідний пазл, який дослідники збирали з уривчастих свідчень про вченого. Потрібно підкреслити, що в дореволюційний період постать Сергія Андрійовича залишалася поза увагою дослідників. Винятком є доробок біографа Ф. Вітберга, щоправда він висвітлював життєвий шлях С. Подолинського лише в контексті характеристики родинного життя його батька – Андрія Івановича – «поета з пушкінської плеяди». Біограф, захищаючи імперські інтереси держави (його стаття опублікована 1905 р.), зазначав, що шанований дворянин А. Подолинський був щасливим у шлюбі, проте, обездоленим у житті сімейному: «Від шлюбу з княгинєю М. Кудашевою у Подолинського народилися два сини, з яких один помер у ранньому дитинстві, а інший (Сергій) – став для батьків причиною важкого, багаторіч-